

Pellolaisnuorten ympäristösuhde, murremielteet ja *h*:n käyttö

Johanna Vaattovaara: *Meän tapa puhua. Tornionlaakso pellolaisnuorten subjektiivisena paikkana ja murrealueena.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2009. 304 s. ISBN 978-952-222-100-1.

Suomalaisen puhekielen muutoksen ja variaation tutkimus on viime aikoina laajentunut erityisesti uusien menetelmien ja teorioiden esittelyyn ja testaukseen. Ehkä kieleemme keskeisten variaatioilmiöiden, kuten vaikkapa yleis- ja erikoisgeminaation tai diftongien avartumisen, lingvistinen kuvaus on sen verran perin pohjin tehty (ks. Nahkola 1987; Palander 1987; Krook 1999), että on aika keskittyä enemmän teoreettiseen ja metodiseen puoleen. Tämä kehitys on tarkoittanut samalla irtautumista perinteisestä fennistisestä empirismistä, mikä näkyy puolestaan siinä, että aineistot ovat tulleet yhä pienemmiksi. Tämän suunnan viimeaikaisia edustajia ovat olleet esimerkiksi Hanna Lappalainen (2004), joka yhdisti keskusteluanalyysin variaationtutkimukseen, ja Tommi Kurki (2005), joka toi fennistiseen variaationtutkimukseen uusia kvantitatiivisia menetelmiä. Suomalaisen puhekielen sosiolingvistisen variaation tutkimus on tässä tietysti seurannut myös alan kansainvälisiä trendejä.

Johanna Vaattovaaran väitöskirja laajentaa fennististen sosiolingvististen väitöskirjojen lähestymistapojen kirjoja kansandialektologian suuntaan. Kyseessä on ensimmäinen kansandialektologinen väitöskirja maassamme. Se on tieteidenvälinen ja monimetodinen työ, jonka tavoit-

teena on selvittää pellolaisnuorten samaistumista kotiseutuunsa, heidän murrekäsityksiään ja näiden vaikutusta heidän murteenkäyttöön. Kansandialektologista tutkimusta on kyllä Suomessa harjoitettu aiemminkin; viime aikoina sitä on erityisesti tehty Joensuun yliopistossa mutta myös Jyväskylän yliopistossa. Opinnäytetöitä puolestaan on valmistunut muuallakin.

Murteesta tarkasteltavaksi on valittu yksi piirre, jälkitavujen vokaalienvälinen *h*, joka sopiikin hyvin tähän tarkoitukseen, koska piirteen lingvistinen tausta on selvitetty aiemmin (Mantila 1992) ja koska se on piirre, jonka informantit itse nimeävät kotiseutunsa murteen selvimmäksi tuntomerkitiksi. Siinä esiintyy lisäksi runsaasti variaatiota. Murteen vanhojen edustusten rinnalla (esim. *saunhaan* ~ *sauhnaan*) tavataan nykyisin *h*:n katoa, *ranttaan*-tyyppisiä assimilaatiotapauksia sekä hyperdialektisia yleistyksiä (esim. *kouhlu*, *norhmaali*). Kansandialektologinen tieto informanttien murreasenteista ja -käsityksistä sekä heidän ympäristösuhteensa asetetaan tutkimuksessa variaationtutkimuksen tulosten ja menetelmien yhteyteen.

Yksilöityjä tutkimusongelmia ovat esimerkiksi, miten pellolaisnuoret rajaavat omaa puhekieltään ja miten he erottavat sen muista murteista, missä määrin heidän käsityksensä ovat yhteneviä dialektologisen tutkimuksen tulosten kanssa ja kuinka tietoisia nuoret ovat jälkitavujen vokaalienvälisen *h*:n variaatiosta. Keskeinen kysymys kuuluu, millaisessa suh-

teessa nuorten käyttämä murre – tai tässä tapauksessa vain *h*:hon liittyvä variaatio – on nuorten ympäristösuhteeseen ja mihin kaikkiin muuttujiin se muutoin on sidoksissa. Sosiolingvistisen teorian kehittämisen kannalta tärkeä tutkimuskysymys on, miten kulttuurimaantieteestä omaksuttu paikan humanistinen tulkinta hyödyttää variaationtutkimusta ja päinvastoin, mitä sosiolingvistinen variaationtutkimus voi antaa alueidentiteetin tutkimukselle, jota puolestaan harrastetaan useidenkin eri tieteenalojen piirissä. Suomalaisessa sosiolinguistikassa alueidentiteettiteemaa on pohtinut aiemmin mm. Pirkko Nuolijärvi (1986).

Aineistojen ja menetelmien triangulaatiota

Tutkimuksen teoreettinen tausta on kolmijakoinen. Ensimmäiseksi Vaattovaaran tutkimus jatkaa suomalaisen variationistisen sosiolingvistiikan traditiota ja asettaa työn siihen kehikseen, jossa on viime aikoina tutkittu puhesuomen muutosta ja variaatiota sekä kvantitatiivisin että kvalitatiivisin menetelmin ja jonka juuret ulottuvat jo 1970-luvun puoliväliin ja Nyky-suomalaisen puhekielen murros-hankkeeseen. Toiseksi tekijä sitoutuu kansandialektologian tutkimustraditioon keskeisimpinä auktoriteetteinaan mm. Denis Preston ja kotimaisista Marjatta Palander. Kolmas teoreettinen tausta tulee humanistisen ja behavioraalisen maantieteen piiristä, jossa kirjoittajan keskeisinä teoreettisina inspiraationlähteinä ovat olleet Edward Relphin (1976) ja Anssi Paasin (esim. 1983, 2003) tutkimukset.

Tutkimuksen lähtökohtana on ajatus, että kulttuurimaantieteen puolelta omaksutun teoreettisen tietämyksen valossa on mahdollista analysoida ihmisten kielen-

käytön kautta myös heidän paikkasidonaisuuttaan eli sitä, miten he samaistuvat kotiseutuunsa ja millainen merkitys sillä on heidän identiteetissään. Pääasiallisena metodisena inspiraationlähteenä ovat kirjoittajalla olleet niin sanotun behavioraalisen maantieteen pioneerien, kuten Peter Gouldin (1966) kehittämät ajatukset aluepreferensseistä ja niiden tutkimisesta. Taustana työlleen Vaattovaara hyödyntää myös aiempia Suomessa 1980-luvulla tehtyjä maantieteellisiä tutkimuksia. Niissä käytettyä survey-lomakepohjaista metodiikkaa hän on kehitellyt eteenpäin.

Kyselylomake on hyvin laaja ja sisältää lähes 40 osiota, jotka käsittävät esimerkiksi erilaisia testejä, monivalintatehtäviä, avoimia kysymyksiä, karttatehtäviä ja murteelle kääntämistä. Osan vastauksista Vaattovaara on pisteyttänyt sen mukaan, millaista ympäristösuhdetta, osallisuutta kotiseutuun, ne heijastavat. Antamiensa numeeristen arvojen perusteella tekijä on laskenut indeksejä ja muodostanut viisi luokkaa sen mukaan, kuinka suurta sivullisuutta tai osallisuutta Tornionlaaksoon informantit kokevat. Nämä viisi luokkaa toimivat sitten operationaalina työkaluina, joiden avulla voi tarkastella esimerkiksi sellaisia kysymyksiä, onko paikallismurteen merkitys suurempi vahvaa osallisuutta tuntevilla kuin niillä, jotka tuntevat olonsa sivullisiksi ja suunnittelevat pikaista poismuuttoa. Kyselylomakkeeseen vastasi ensin pilottivaiheessa 20 informanttia ja myöhemmin varsinaisessa kyselyssä 35 informanttia. Tekijä yhdistää käsittelyssä pilottiotoksen ja varsinaisen kyselyn. Tuloksissa viitataankin välillä siihen, että jokin tulos on saatu 35 vastaajan, jokin toinen kaikkien 55 vastaajan antamien tietojen pohjalta.

Toinen aineisto on puolistrukturoitu teemahaastattelu, joka on nauhoi-

tettu. Haastatteluihin Vaattovaara valitsi kyselyyn osallistuneista 16 informantia. Nauhoitusten yhteiskesto on noin 11 tuntia. Tästä aineistosta tekijä on laske-
nut myös jäljitävien *h*:n reaaliset esiin-
tymät. Tässä hän pääseekin käyttämään
variationistisen sosiolingvistiikan kvan-
titatiivisia menetelmiä sekä jäljitävien
vokaalienvälisen *h*:n variaatiota kuvaavaa
tutkimusta hyvin yksityiskohtaisesti.
Tätä tietoa Vaattovaara suhteuttaa jäl-
leen mainittuihin viiteen osallisuusryh-
mään. Näin saadaan vastauksia esimer-
kiksi sellaisiin kysymyksiin, käyttävätkö
vahvaa osallisuutta tuntevat informantit
enemmän sellaisia alueen murteen tun-
nusmerkkisiä *h*-muotoja kuin *sauhnaan*
tai *tekehmään*. Kolmas aineisto on mur-
teentunnistustesti, jossa informantit sai-
vat kuunneltavakseen naapurimurretta,
ja heidän tuli kertoa, miten kuultu näyte
poikkesi heidän omasta kielestään ja mi-
hin he sen paikansivat.

Vaattovaara nivoo käyttämänsä erilai-
set aineistot, menetelmät ja lähestymistä-
vat yhteen triangulaation käsitteen avulla
(tämän sovelluksesta variaationtutki-
muksessa aiemmin ks. Kunnas 2007: 22).
Sen mukaan jonkin ilmiön perinpohjai-
seen selvittämiseen voidaan käyttää eri-
tyyppisiä aineistoja ja menetelmiä, jolloin
kokonaiskuvasta tulee mahdollisimman
moniulotteinen. Pääpiirteissään triangu-
laation ajatus toteutuikin hyvin. Vaat-
tovaaran metodologian heikko kohta on
kuitenkin siinä, miten informanttien sa-
nalliset vastaukset on pisteytetty ja mi-
ten niiden mukaan on laskettu indekset,
joiden perusteella informantit on edel-
leen jaoteltu erilaisiin ryhmiin ympäris-
tösuhteen mukaan. Sanallisten vastaus-
ten muuttaminen indekseiksi ei ole help-
poa, ja Vaattovaarankin monet ratkaisut
voi kyseenalaistaa. Varsin samantyyppi-

set vastaukset ovat saattaneet saada hy-
vin erilaisen numeerisen arvon. Tässä työ
olisi hyötynyt diskurssianalyttisestä ot-
teesta, vaikka se tietysti olisi laajentanut
metodologista kirjoa entisestään.

Vaikka Vaattovaara käyttää maantie-
teellistä kirjallisuutta monipuolisesti, hä-
nen laskemansa osallisuusindeksit tukeu-
tuvat yhdysvaltalaisen maantieteilijän
Edward Relphin teoksessaan *Place and
placelessness* (1976) esittämään jakoon
osallisuuden ja sivullisuuden välillä. Tätä
jakoa Vaattovaara käyttää varsin yleisellä
tasolla. Relph on kehittänyt näitä käsitteitä
huomattavan pitkälle ja ottaa huomioon
erilaisia yksilöllisiä tilanteita kokijan ja
paikan välisessä suhteessa. Vaattovaaran
suorittama varsin mekaaninen kyselylo-
makkeen yleisten kysymysten yhdistele-
minen ja pisteyttäminen osallisuuden ja
sivullisuuden kuvaajana ei voi ylipäätään
tavoittaa tämän jaottelun todellisia sisäl-
töjä. Tosin siihen Vaattovaara ei tutki-
muksessaan pyrikään, ja näin hän on sel-
keästi tietoinen aineistonsa ja menetel-
miensä asettamista rajoitteista.

Jäljitävien *h*:n variaatiota koskevassa
luvussa otetaan käyttöön perinteisen va-
riationistisen sosiolingvistiikan kvan-
titatiiviset metodit. Näille on ollut paljon esi-
kuvia käytettävissä, ja tulokset on esitetty
selkein diagrammeihin. Vaattovaara testaa
kvantitatiiviset tuloksensa osin myös ti-
lastollisesti, mikä ei fennistiikassa ole ol-
lut kovin yleistä. Koska aineisto on lo-
pulta aika pieni kvantitatiivisesti käsiteltä-
väksi, tekijä laventaa menetelmäänsä laa-
dulliseen suuntaan ja käy läpi eri variant-
tien edustukset yksityiskohtaisesti. Näin
hän varmentaa, etteivät numeeriset tie-
dot peitä olennaisia laadullisia seikkoja.
Kuitenkin tutkittavien *h*-paikkojen frek-
venssit ovat paikoin niin pieniä, että mor-
fologinen, fonotaktinen ja idiolekteittai-

nen tarkastelu osin pirstoutuu. Tekijä joutuu itsekkin toteamaan, että aineistosta ei voi saada vastausta asetettuun kysymyseen, koska suurella osalla informanteja ei enää edes esiinny kaikki ehdot täyttäviä tapauksia. Tutkimuksen aineistot eivät siis ole triangulaation kannalta optimaalisen symmetrisiä. Kyselylomakeaineiston pohjalta saadut laadulliset tulokset eivät ole kaikilta osin suhteutettavissa kvantitatiivisen käsittelyn tuloksiin.

Keskeisistä tuloksista

Kulttuurimaantieteen näkökulmasta voidaan todeta, että Vaattovaaran laaja tukeutuminen maantieteelliseen kirjallisuuteen tuo hänen väitöskirjaansa vahvan lisän. Maantieteen piirissä kielten tutkimus on ollut lähinnä kielialueiden kartoittamista ja vertailua. Alueidentiteettiteeman kytkeminen kielentutkimuksen näkökulmiin tarjoaa lupaavia näkökulmia myös maantieteelliselle tutkimukselle ja osoittaa, että monitieteinen tutkimusote on tässä tapauksessa hyödyllinen.

Tutkimuksen lingvistikista tuloksista keskeisimpiä ovat havainnot siitä, että pellolaisnuorten *h*-variaatio on sidoksissa kotipaikkaan samaistumiseen. Heikosti samaistuvilla katovariantti (*saunaan*) on tilastollisestikin merkitsevästi yleisempi kuin vahvasti samaistuvilla. Toisaalta taas alueen murteelle erityisen tyypillinen metateesivariantti (*sauhnaan*) on yleisempi vahvasti samaistuvilla. Fennistiikassa ei ole tätä ennen määritelty ympäristösuhdetta näin selvästi johonkin teoriaan nojaten, eikä sen suhdetta kieliasenteisiin, kielikäsitteisiin, murteen tiedostamiseen ja lopulta sen käyttöön ole todistettu systemaattisen metodologian avulla.

Myös *h*:hon liittyvien ääntenmuutosten lingvistinen rakenne tarkentuu

ja päivittyy. Metateesi ei enää näytäkään olevan yksiselitteisesti leviämässä uusiin ympäristöihin siten, kuin aiemmassa tutkimuksessa on esitetty. Merkittäviä tuloksia Vaattovaaran työssä ovat vielä esimerkiksi *h*:n ekspansoituva hyperdialektinen käyttö, joka on tyypillistä erityisesti vahvasti kotiseutuun samaistuvien ryhmälle. Uutta on myös itseraportointitestissä paljastuva syvä kielitietoisuus. Metateettisen *h*:n variaatio näet hahmotetaan erittäin hyvin, yleisemmissä toteutumisympäristöissä vielä tarkemmin kuin harvinaisissa. Keskeistä on myös jäsennys, joka avautuu kulttuurimaantieteen käsitteiden avulla. Sen mukaan heikosti samaistuvat puhuvat murteen merkityksestä alueen identiteetille yleisellä tasolla, kun taas vahvasti samaistuville se on oman identiteetin rakennusainetta.

Kokoavasti

Johanna Vaattovaaran väitöskirja on hyvä tutkimus. Analyysi etenee johdonmukaisesti, kaikkiin tutkimuskysymyksiin vastataan ja tulokset kootaan hyvin yhteen. Muodollisesti ja kielellisesti työ on yleensä moitteeton, mutta loppuvaiheessa tekstinkäsittelyyn on jäänyt pientä viimeistelemättömyyttä.

Kokoavasti arvioiden Vaattovaaran väitöskirjassa on ansiokasta erilaisen kansandialektologisten lähestymistapojen monipuolinen käyttö ja niiden yhdistäminen variaationtutkimukseen sekä kulttuurimaantieteen näkökulman mukaan ottaminen. Tekijän tukeutuminen maantieteelliseen kirjallisuuteen tuo hänen väitöskirjaansa omaperäisen lisän ja herättäneen mielenkiintoa myös kotimaisissa kulttuurimaantieteilijäpiireissä. Fennistisen sociolingvistiikan joskus huolimattomatkin viittaukset koti- ja

asuipaikkaan samaistumiseen murteenkäytön selittäjänä tulevat tässä tutkimuksessa systemaattisen metodologian avulla testatuiksi ja täsmennetyiksi.

Suomalainen sosiolingvistiikka ja dialektologia elää dynaamista vaihetta, jossa alalle tulee koko ajan uusia näkökulmia ja lähestymistapoja. Lingvistiksessä mielessä hyvin tunnetut kielenpiirteet saavat variaationsa selitykseksi näin koko ajan uusia analyyssejä. Vaattovaaran väitöskirja osoittaa omalla esimerkillään, että alan tulevaisuus näyttää valoisalta. Äännehistoriallisen tradition kivijalalle on viimeksi kuluneiden 30 vuoden aikana noussut kansainväliset mitat täyttävä fennistinen dialektologia ja sosiolingvistiikka.

HARRI MANTILA
ANSSI PAASI
etunimi.sukunimi@oulu.fi

Lähteet

- GOULD, PETER 1966: *On mental maps*. Michigan Inter-University Community of Mathematical Geographers, Discussion Paper 9. Ann Arbor: University of Michigan.
- KROOK, KRISTINA 1999: *Ensi tavun ie-, yö- ja uo-diftongien avartuminen suomen murteissa*. Turun yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 62. Turku: Turun yliopisto.
- KUNNAS, NIINA 2007: *Miten muuttuu runokielten kieli. Reaaliaikatu tutkimus jäljitävien A-loppuisten vokaalijonojen variaatiosta vieraalaismurteissa*. Acta Universitatis Ouluensis, Series B, Humaniora 78. Oulu: Oulun yliopisto.
- KURKI, TOMMI 2005: *Yksilön ja ryhmän kielen reaaliaikainen muuttuminen. Kielenmuutosten seuraamisesta ja niiden tarkastelussa käytettävistä menetelmistä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1036. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAPPALAINEN, HANNA 2004: *Variaatio ja sen funktiot. Erään sosiaalisen verkoston jäsenten kielellisen variaation ja vuorovaikutuksen tarkastelua*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 964. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MANTILA, HARRI 1992: *Ei tääläkhän senthän jokhaishen sanhan hootkhan panna. Jälkitävien vokaalienvälisen h:n variaatio peräpohjalaismurteissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 572. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NAHKOLA, KARI 1987: *Yleisgemmaatio. Äänne-teenmuutoksen synty ja vaiheet erityisesti Tampereen seudun hämäläismurteiden kannalta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 457. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1986: *Kieliyhteisön vaihto ja muuttajan identiteetti*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PAASI, ANSSI 1983: *Maantieteen subjekti? Tie humanistisen ja behavioraalisen maantieteen nykytematiikkaan*. Historian, maantieteen ja muiden aluetieteiden osaston julkaisuja n:o 34. Joensuu: Joensuun korkeakoulu.
- 2003: Region and place. Regional identity in question. – *Progress in Human Geography* 27 s. 475-485.
- PALANDER, MARJATTA 1987: *Suomen itämurteiden erikoisgemmaatio*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 455. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RELPH, EDWARD 1976: *Place and placelessness*. London: Pion.